

Paweł SOROKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

KSZTAŁTOWANIE SIĘ NOWEGO PORZĄDKU MIĘDZYNARODOWEGO W OKRESIE PANDEMII KORONAWIRUSA¹

Abstrakt:

W artykule ukazano zmiany w światowym układzie sił w ostatnich latach, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu pandemii koronawirusa na ewolucję istniejącego porządku międzynarodowego. W artykule zostały ukazane najważniejsze obszary nasilającej się rywalizacji między największymi mocarstwami oraz między mocarstwami regionalnymi w wymiarze polityczno-militarnym i gospodarczym, które mogą naruszyć istniejącą równowagę sił. Uwzględnione zostały zmiany w strukturze gospodarki światowej i nowe oblicza globalizacji. Dużo uwagi poświęcono kwestii przesunięcia rywalizacji między mocarstwami z obszaru euroatlantyckiego w kierunku Azji.

Słowa kluczowe: porządek międzynarodowy, równowaga sił, rywalizacja między mocarstwami, potencjał gospodarczy, zdolności wojskowe, strefa wpływów.

Wprowadzenie

Wiele wskazuje na to, że pandemia CoViD-19 przyśpieszyła zmiany w światowym układzie sił i stała się ważnym czynnikiem zmian w zasięgu stref wpływów. Innymi słowy, wpłynęła ona na kształt istniejącego porządku międzynarodowego i oddziałuje na jego ewolucję. Według Romana Kuźniara (2019, s. 35) „przez porządek międzynarodowy można rozumieć całość powiązanych ze sobą uczestników stosunków międzynarodowych, relacji, które ich wiążą, oraz instytucji, które mają zapewnić stabilność i trwanie tej całości. Chodzi przede wszystkim o państwa i stosunki między nimi oraz normy i instytucje określające status państw, a także wzorce ich wzajemnych zachowań i oddziaływań”. Do analizy dokonujących się zmian pod wpływem pandemii służyć może

¹ Artykuł został nadesłany do redakcji przed rozpoczęciem agresji rosyjskiej na Ukrainie (przyj. red).

także pojęcie ładu międzynarodowego. Józef Kukułka (2003, s. 230, 231) określił go jako „*zorganizowany system stosunków międzynarodowych lub też jako system określonych relacji między uczestnikami życia międzynarodowego*”. Jego zdaniem „*współczesny ład międzynarodowy obejmuje różnorodne realia, interesy i dążenia, które są wzajemnie współzależne w oddziaływaniu na zmienność i dynamikę danego ładu*”. Z kolei Henry Kissinger (2017, s. 16) twierdzi, że „*każdy z tych systemów porządku opiera się na dwóch składowych: zbiorze powszechnie akceptowanych reguł, które definiują granice dopuszczalnego działania i równowadze sił, która narzuca ograniczenia tam, gdzie reguły przestają obowiązywać, uniemożliwiając jednemu podmiotowi politycznemu podporządkowanie sobie wszystkich pozostałych*”.

Wymieniona przez H. Kissingera druga składowa czyli równowaga sił (*balance of power*) może być przydatna do analizy istniejącego porządku międzynarodowego. Pojęciem tym posługują się przede wszystkim przedstawiciele realizmu politycznego. Istnieją różne definicje tego pojęcia. Jack Levy twierdzi, że „*hegemonie nie formują się w wielopaństwowym systemie, ponieważ dostrzegane zagrożenie hegemonią nad systemem generuje zachowanie równoważenia przez inne wiodące państwa w systemie. Państwa z ekspansjonistycznymi ambicjami są odstraszane zarówno przez antycypację powstania równoważących koalicji lub, jeśli odstraszanie zawiedzie, są pokonywane w wojnie przez powstanie blokującej koalicji*” (za: Gałganek, 2013, s. 412-413).

Celem artykułu jest ukazanie zmian dokonujących się w dotychczasowym porządku międzynarodowym pod wpływem pandemii. W dłuższej perspektywie może ona mieć poważne następstwa geopolityczne i gospodarcze. Nie tylko nie przerwała ona procesu rywalizacji głównych graczy międzynarodowych, zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym, ale nadała jej nową dynamikę. Jednocześnie pandemii towarzyszą zmiany w strukturze gospodarki światowej.

Nasilająca się rywalizacja między największymi mocarstwami oraz między mocarstwami regionalnymi w wymiarze polityczno-militarnym i gospodarczym, może naruszyć istniejącą równowagę sił i dotychczasowy, liberalny ład międzynarodowy. Charakteryzował się on wzrostem liczby państw o ustroju demokratycznym, ochroną i promocją praw człowieka oraz problematyki humanitarnej, a także rozwojem instytucji wielostronnych, których zadaniem było umacnianie tych tendencji (Kuźniar, 2022, s. 15-19). Ważnym elementem tego porządku

było upowszechnianie modelu otwartej na świat gospodarki rynkowej opartej na tzw. konsensusie waszyngtońskim².

Zapowiedzią głębokich zmian w porządku międzynarodowym są ostatnie wydarzenia w Afganistanie, w konsekwencji których talibowie zdobyli stolicę tego państwa i przejęli w nim władzę. Wpłynęło to na pozycję supermocarstwa jakim są Stany Zjednoczone. Wiele wskazuje na to, że kończy się okres jednobiegunowej dominacji USA i następuje przesunięcie rywalizacji między mocarstwami z obszaru euroatlantyckiego w kierunku Azji.

Epoka kryzysów zamiast stabilizacji

Można stwierdzić, że kończy się okres stabilizacji, którą świat się cieszył przez ponad dekadę. Obecny kryzys spowodowany pandemią wpłynął nie tylko na system ochrony zdrowia, ale odcisnęło swoje piętno na wielu sferach życia społecznego, a także zmienił układ sił w stosunkach międzynarodowych. Taki szeroki zakres kryzysu rodzi niebezpieczeństwo zaburzenia porządku międzynarodowego i przyspieszenia procesów prowadzących do ustanowienia nowego ładu, co może doprowadzić do napięć i konfliktów³. Podobnego zdania jest znany rosyjski politolog i historyk Siergiej Karaganow. Jego zdaniem *„...obecny kryzys, przy wszystkich podobieństwach do poprzednich, jest szczególny. Przede wszystkim dlatego, że stanowi on splot kilku zjawisk. Ekonomiczne tsunami wzmocnione przez pandemię. Ostateczny upadek międzynarodowego ładu gospodarczego i politycznego ukształtowanego po II wojnie światowej i „zwycięstwie” (iluzorycznym) Zachodu w zimnej wojnie. Elementy kryzysu cywilizacyjnego tego Zachodu, który dominował nad światem przez kilka stuleci. Jednocześnie dochodzi do obniżenia poziomu międzynarodowej stabilności politycznej i strategicznej, mnożą się konflikty i niebezpieczeństwo ich przekształcenia się w wielką wojnę”* (S. Karaganow, *Oczyszczający kryzys*, w: globalaffairs.ru).

Znaczący wpływ na istniejący porządek międzynarodowy będzie miała sytuacja gospodarcza. Trudno do końca przewidzieć jak dalej rozwinię się ujawniony w 2008 roku globalny kryzys finansowo-gospodarczy, którego strukturalne przyczyny nie zostały

² Konsensus Waszyngtoński – dokument stworzony przy współpracy Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego zawierający dziesięć dyrektyw tworzących neoliberalny ład gospodarczy. Nazwę tego dokumentu zaproponował James Williamson-pracownik Instytutu Gospodarki Światowej w Waszyngtonie.

³ Zob. *Opinia Polskiego Lobby Przemysłowego w sprawie wpływu pandemii COVID-19 na bezpieczeństwo i obronność Polski*, w: E. Misterski, H. Potrzebowski, P. Soroka, 2021, s. 78.

przewyciężone. Dotąd jego pogłębieniu zapobiegało prowadzone przez Rezerwę Federalną-FED i Europejski Bank Centralny oraz inne banki centralne ilościowe luzowanie polityki pieniężnej, będące w istocie kreacją pustego pieniądza. Nie wiadomo jednak jakie będą jej długofalowe skutki. W dodatku, kryzys wywołany pandemią zwiększył zadłużenie wielu krajów. Jak zwykle w takich sytuacjach możliwe są scenariusze optymistyczne, realistyczne i pesymistyczne. Zdaniem zwolenników scenariuszy pesymistycznych, nie można wykluczyć załamania globalnego systemu finansowego, rozpadu niektórych państw lub wybuchu rewolucji albo odejścia od demokracji. W skali globalnej ewentualne pogłębienie kryzysu w jego kolejnych fazach - jak to już bywało w historii - grozić może wybuchem konfliktów wojennych w różnych regionach świata (w celu odwrócenia uwagi od konfliktów i problemów wewnętrznych oraz nakręcenia koniunktury). Bez względu na to, jaki scenariusz weźmie górę, świat i Europę w niedalekiej przyszłości czekają poważne turbulencje i konflikty, których skalę i zakres trudno przewidzieć.

Strukturalne zmiany w gospodarce światowej

Na początku pandemii osłabieniu uległy zrodzone w warunkach globalizacji współzależności między gospodarkami różnych państw, będące efektem powstania łańcuchów kooperacyjnych i międzynarodowych relacji handlowych oraz bardziej zliberalizowanych przepływów finansowych. Pandemia wpłynęła w istotny sposób na procesy i łańcuchy logistyczne. Przykładem może być czasowe przerwanie międzynarodowych, w tym intermodalnych łańcuchów logistycznych skutkujące transferem niektórych procesów produkcji do innych krajów. W efekcie międzynarodowe korporacje, które swoje procesy produkcji w poprzednich latach podzieliły na etapy realizowane w zakładach i fabrykach ulokowanych w różnych krajach, teraz mogą wrócić do koncepcji koncentracji całokształtu procesów wytwórczych w tych samych krajach, co kraje siedziby firmy lub w krajach nieznacznie od siebie oddalonych. Dzięki temu może zostać zmniejszone ryzyko logistyki zaopatrzenia. Dokonujące się w skali międzynarodowej procesy gospodarcze tego typu będą w kolejnych miesiącach i latach realizowały się na większą skalę, co może spowodować osłabienie procesów globalizacji w sferze ekonomicznej (Soroka i inni, 2021, s. 105-106).

W ramach zmian w strukturze gospodarki światowej warto obserwować i analizować rosnącą aktywność kapitału chińskiego zmierzającego do stopniowego przejmowania kluczowych dla

europiejskiej gospodarki przedsiębiorstw. Podobną aktywność, choć na mniejszą skalę wykazują niektóre kraje Zatoki Perskiej, wykorzystujące rezerwy finansowe zgromadzone dzięki wydobyciu ropy naftowej. Pierwsze tego symptomy pojawiły się po wybuchu kryzysu finansowo-gospodarczego z lat 2007-2009. Wówczas Chiny od jednego z najbardziej zadłużonych w rezultacie tego kryzysu państw tj. Grecji wykupiły część portu Pireus, ułatwiającego im dostęp do rynku europejskiego. Natomiast w Polsce stały się właścicielem Huty Stalowa Wola po wydzieleniu w niej części zajmującej się produkcją specjalną, która weszła w skład Polskiej Grupy Zbrojeniowej S.A. W sytuacji obecnego kryzysu jednym z przejawów ekspansji państwowego kapitału chińskiego jest dążenie do przejęcia części branży lotniczej w Europie. I tak w maju 2020 r. chińskie przedsiębiorstwo państwowe BOC Aviation Limited stało się jednym z największych instytucjonalnych udziałowców linii lotniczej Norwegian (ponad 12 procent udziałów w norweskiej spółce). Natomiast w sierpniu tego samego roku Chińczycy podpisali porozumienie z ukraińskimi Zakładami Lotniczymi Antonov dotyczące ukończenia drugiego egzemplarza największego na świecie samolotu transportowego An-225 Mrija (Marzenie), którego kadłub od dwóch dekad czeka na ostateczny montaż w kijowskiej fabryce. O podpisaniu porozumienia z Chińczykami poinformowała ukraińska firma Antonov, spadkobierca potężnego radzieckiego biura konstrukcyjnego specjalizującego się w produkcji samolotów transportowych.

W ostatnich latach rozwija się wymiana handlowa między Chinami a państwami Unii Europejskiej, a zwłaszcza Niemcami. Chiny dążą do tego, aby w dziedzinie handlu Unia Europejska stworzyła z nimi wspólny front przeciwko USA. Na razie jednak mamy raczej do czynienia z utwardzaniem polityki unijnej w relacjach z Chinami. Unii Europejskiej zależy bowiem na ochronie własności intelektualnej, równym dostępie do rynków i zaprzestaniu wspierania chińskich firm przez państwo, a ponadto na zlikwidowaniu asymetrii w stosunkach gospodarczych. W tych dążeniach UE jest zgodna z oczekiwaniami Stanów Zjednoczonych.

Zasoby finansowe Chińskiej Republiki Ludowej, a zwłaszcza jej rezerwy walutowe zgromadzone w Banku Centralnym Chin należą do największych w świecie, pomimo destabilizacji światowej gospodarki wywołanej pandemią. Pozwala to Chinom kontynuować realizowaną od dłuższego czasu politykę pomocy gospodarczej, zwłaszcza finansowej, powiązanej z uzależnieniem politycznym wobec słabiej rozwiniętych i często osłabionych państw i regionów. Taką politykę Chiny skutecznie realizowały na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat wykazując

szczególną aktywność na terenie Afryki. Dzięki niej nie tylko osiągnęły wpływy polityczne, ale przede wszystkim dostęp do wielu surowców i nośników energii, na które coraz większe zapotrzebowanie zgłasza rozwijająca się gospodarka chińska. Należy podkreślić, że przejmowanie przez inwestorów z Chin czy państw Bliskiego Wschodu przedsiębiorstw na terenie Europy pozwala im uzyskać w ten sposób dostęp do niejednokrotnie wyjątkowo newralgicznych, krytycznych technologii i rozwiązań.

Wpływ pandemii koronawirusa na ład międzynarodowy

W wyniku pandemii zmianie ulegnie potencjał gospodarczy państw, ich zapotrzebowanie na surowce i nośniki energii, zaburzeniu ulegnie siła wpływu poszczególnych aktorów międzynarodowych, w tym być może także ich zdolności użycia sił zbrojnych. Państwa pełniące role globalnych i regionalnych potęg, które zostaną osłabione skutkami epidemii, będą próbowały zachować swoje dotychczasowe pozycje. Jednocześnie kraje intensywnie rozwijające się, które stosunkowo szybko wejdą ponownie na ścieżkę rozwoju, będą dążyć do podważenia pozycji dotychczasowych hegemonów. Zmiana regionalnego i globalnego układu sił, choć jest procesem długotrwałym, to jednak pandemia i kryzys ekonomiczny jaki po niej nastąpił przyspieszyły te procesy, powodując konieczność przededefiniowania ładu międzynarodowego. Choć można mieć nadzieje, że odbędzie się to bez większego zbrojnego konfliktu, to jednak nie można wykluczyć poważnych napięć i turbulencji w stosunkach międzynarodowych, w tym przeradzających się w konflikty zbrojne. Należy też, w warunkach możliwych zmian popytowych na rynku surowców energetycznych, uwzględnić niezwykle niebezpieczny scenariusz załamania wewnętrznego państw podażowych, bądź podjęcia przez nie prób umiędzynarodowienia, poprzez generowanie kryzysów lub nawet wojny.

Rywalizacja między największymi mocarstwami

Rywalizacja w wymiarze globalnym rozgrywa się i zapewne nasili się między Stanami Zjednoczonymi – dotychczasowym hegemonem a Chinami, będącymi pretendentem do hegemonii w świecie. Będzie ona przebiegać na różnych polach, szczególnie na polu gospodarczym i wymiarze polityczno-militarnym. Na polu gospodarczym nasiliła się ona w ostatnich latach, a szczególnie podczas prezydentury Donalda Trumpa. Znalazła m.in. wyraz w postaci wojny handlowej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami oraz na płaszczyźnie zastosowania i

upowszechniania technologii informatycznych G5, a w związku z tym w podejmowaniu przez USA działań powstrzymujących ekspansję chińskiego koncernu Huawei⁴. Szczególne znaczenie w tym zakresie będzie posiadał rozwój technologii sztucznej inteligencji (ang. *artificial intelligence*, AI). Duże ambicje w tej dziedzinie przejawiają Chiny, które już w 2017 roku zadeklarowały, że do 2030 roku będzie liderem tej technologii. Warto tu odnotować, że do roku 2020 w Chinach zarejestrowano więcej patentów w tej dziedzinie niż w Stanach Zjednoczonych. Należy też zauważyć, że w wyniku przenoszenia produkcji z krajów zachodnich, w tym z USA do Chin, wiele firm amerykańskich i zachodnich uzależnionych jest od dostaw niezbędnych do produkcji finalnej komponentów, podzespołów i części produkowanych w Chinach.

Znacznie groźniejsza staje się rywalizacja na polu militarnym. Dzięki wzrostowi gospodarczemu Chiny wydają coraz więcej na zbrojenia. Niedawno przeprowadziły testy z bronią hipersoniczną. Ostatnio niepokój wzbudziły informacje o realizacji przez Chiny programu rozbudowy podziemnych wyrzutni rakiet dalekiego zasięgu, wyposażonych w głowice jądrowe, wzdłuż południowej granicy Mongolii, co ujawniły zdjęcia satelitarne. Swój potencjał militarny Chiny demonstrują zwłaszcza w rejonie Morza Południowochińskiego, do którego zgłaszają roszczenia i egzekwują je na różne sposoby łącznie z prowokowaniem incydentów zbrojnych, co budzi rosnące zaniepokojenie innych państw. Niespokojnie jest wokół Tajwanu, w pobliżu którego Chiny umacniają obecność wojskową i nasilają loty samolotów. Chiny deklarują chęć jego przyłączenia, co jednak – w sytuacji narastania tendencji autorytarnych w Chinach - napotyka na sprzeciw rządzących i ludności Tajwanu. Spotkało się to także z reakcją Stanów Zjednoczonych, które zwiększyły swoją obecność wojskową w pobliżu Tajwanu i dostarczają temu państwu nowoczesne uzbrojenie.

Jeśli chodzi o wymiar polityczno-militarny, godnym uwagi wydarzeniem było zawarcie 14 września 2021 r. układu o wzmocnionym trójstronnym partnerstwie bezpieczeństwa o nazwie „AUKUS”, który tworzą: Australia, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone. Poprzedzone to zostało współpracą wywiadowczą Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Kanady, Australii i Nowej Zelandii. Celem „AUKUS” jest

⁴ Szerzej zob. P. Paszak, *Wojna handlowa Chiny-USA: geneza, przebieg i skutki*, 5.08.2021-<https://warsawinstitute.org/pl/wojna-handlowa-chiny-usa-geneza-przebieg-skutki/> (dostęp: 4.10.2021).

pogłębiona współpraca militarna w regionach Oceanu Spokojnego i Oceanu Indyjskiego, przy wykorzystaniu m.in. cybernetycznych programów, sztucznej inteligencji i technologii kwantowych. Ważną inicjatywą w ramach AUKUS ma być budowa – przy wsparciu USA i Wielkiej Brytanii - serii okrętów podwodnych o napędzie atomowym, które znajdą się na wyposażeniu Marynarki Wojennej Australii. Nie ulega wątpliwości, że jest to posunięcie skierowane przeciw rosnącej potęgze Chin⁵.

Za ważne należy uznać nawiązanie bliższej współpracy USA z Indią i Indonezją. India rządzona przez premiera Narendę Modiego wystąpiła z ideą Indo-Pacyfiku, zacieśniając kontakty gospodarcze i polityczne z Japonią, Indonezją, Australią i Wietnamem, i jednocześnie pogłębiając związki z Zachodem. India nawiązała również współpracę w dziedzinie wojskowości z Japonią. Dysponując bronią atomową, od wielu lat wzmacnia swój potencjał wojskowy, kupując niektóre rodzaje uzbrojenia w Rosji. Rozwija także własny przemysł zbrojeniowy. Za rządów premiera Modiego, dzięki podjętym przez niego reformom, India notuje znaczny wzrost gospodarczy, stając się trzecią gospodarką świata.

W sytuacji wzrostu potęgi Chin, w tym ich potencjału wojskowego, a także sporu o wysepki Senkau/Diaoyu, w okresie sprawowania funkcji premiera przez Shanzo Abe, w Japonii podjęto działania mające na celu umocnienie pozycji tego kraju na arenie międzynarodowej oraz – dzięki reinterpretacji jej art. 9. konstytucji - częściowe odejście od nałożonych po II wojnie światowej ograniczeń w dziedzinie zdolności wojskowych dotyczących kolektywnej obrony i posiadania ofensywnych rodzajów broni i eksportu uzbrojenia⁶. Towarzyszyło temu zwiększanie wydatków na cele wojskowe. Jednocześnie Japonia wzmocniła sojusz ze Stanami Zjednoczonymi i zacieśniła współpracę nie tylko z Indią, ale także z Australią, Wietnamem, Tajwanem i Filipinami oraz z Wielką Brytanią i Francją. Politykę zagraniczną premiera Abe kontynuuje obecny premier Fumio Kishida. Japonia zamierza rozwijać potencjał militarny oraz pogłębiać współpracę w regionie Indo-Pacyfiku z USA i innymi partnerami, w tym europejskimi. Równocześnie w trosce o interesy gospodarcze Japonia

⁵ W. Tomaszewski, *Aukus. Antychiński Pakt Anglosasów*, „Najwyższy Czas”, 27 września-10 października 2021 r.

⁶ O. Pietrewicz, *Perspektywy polityki zagranicznej Japonii po rezygnacji Abe Shinzo*, Biuletyn PISM nr 199, 28.09.2020 - https://pism.pl/publikacje/Perspektywy_polityki_zagranicznej_Japonii_po_rezygnacji_Abe_Shinzo (dostęp: 09.01.2022 r.).

zabiega o stabilne stosunki z Chinami i liberalizację handlu w regionie. Chiny są bowiem największym importerem towarów japońskich.

Ambicje Rosji

Rosja, mimo trudnej sytuacji gospodarczej spowodowanej m.in. nałożonymi na ten kraj sankcjami gospodarczymi po zajęciu Krymu, podejmuje próby zbudowania wpływów przede wszystkim na obszarze poradzieckim i w regionie Kaukazu oraz w Rogu Afryki⁷. Pod hasłem stabilności strategicznej Rosja domaga się zahamowania rozszerzenia się NATO na wschód czyli nie przyjęcia do Paktu Ukrainy i Gruzji, a także usunięcia przez Sojusz broni ofensywnej z flanki wschodniej. Przejawia się to w koncentracji wojsk rosyjskich na granicy z Ukrainą i aktywnym wsparciu separatystów na wschodzie Ukrainy, utrzymywaniu więzi z mniejszościami rosyjskimi w państwach bałtyckich, a także wsparciem Armenii w jej konflikcie z Azerbejdżanem. W tym przypadku niezależnie od udzielania pomocy w uzbrojeniu armii armeńskiej, Rosja stara się odgrywać rolę arbitra i dlatego wysłała swoich żołnierzy, za zgodą obu skonfliktowanych stron, do oddzielenia walczących wojsk i utrzymania rozejmu. Nie ulega wątpliwości, że toczy się tu rywalizacja między Rosją i Turcją.

Jeśli chodzi o Afrykę, to oprócz obecności wojskowej w Syrii, gdzie lotnictwo rosyjskie wspiera wojska prezydenta Asada, Rosja zwiększa swoją obecność w Sudanie, Libii, Mozambiku, Mali, Republice Środkowoafrykańskiej i w Zimbabwie. Polega to przede wszystkim na instalowaniu baz wojskowych, głównie dla okrętów wojennych, w zamian za dostawy uzbrojenia. Przykładowo, w 2014 roku Zimbabwe dokonało zamiany koncesji na eksploatację przez Rosję złóż platyny w Darwendale, na nieujawnioną ilość samolotów bojowych produkcji rosyjskiej Mig-35. Dąży także do kontroli nad złożami metali rzadkich w Mozambiku i w Mali.

Kluczową kwestią geopolityczną dla Rosji stają się jej relacje z Chinami. W ostatnich latach jej stosunki z Chinami oparte były na dążeniu do partnerstwa i współpracy, w tym gospodarczej. Rosja m.in. zapewnia Chinom dostawy gazu. Prowadzone także były wspólne manewry wojskowe. Poza tym Rosja eksportuje do Chin nowoczesne uzbrojenie. Oba państwa cechują tendencje autorytarne, jeśli chodzi o ich systemy polityczne. Dlatego przeciwstawiają się one liberalnemu porządkowi międzynarodowemu uosabianemu przez Zachód na czele z

⁷ R. Lasecki, *Powrót Rosji do Rogu Afryki. Analiza*, „Myśl Polska” 6-13 grudnia 2020 r.

USA. W dalszej jednak perspektywie Rosja musi uwzględniać zainteresowanie Chin bogactwami naturalnymi na obszarze Syberii, z którą Chiny mają wspólną granicę. Już teraz współpraca transgraniczna tych dwóch państw na tym obszarze jest bliska. Mają tego świadomość Stany Zjednoczone, które będą starały się przeciągnąć Rosję na swoją stronę w rywalizacji z Chinami. W zamian mogą zaproponować Rosji pewne ustępstwa w zakresie obecności wojskowej USA na wschodniej flance NATO.

Przejęcie władzy przez Talibów w Afganistanie

Oceniając wydarzenia w Afganistanie Wysoki Przedstawiciel ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE Josep Borrell stwierdził, „*ta katastrofa to porażka Zachodu i punkt zwrotny w relacjach międzynarodowych*”. Zwycięstwo Talibów w Afganistanie osłabia przywództwo Stanów Zjednoczonych i grozi utratą znacznej części ich wpływów w regionie, co mogą wykorzystać Rosja i Chiny, aby wzmocnić swoją pozycję. USA wycofały się z Afganistanu, ponieważ obecność w nim okazała się zbyt kosztowna. Należy tu zauważyć, że do rządów Talibów pozytywnie odniosła się Rosja, zaś Chiny liczą na to, że Talibowie otworzą rynek na chińskie produkty i usługi infrastrukturalne. Poza tym zwycięstwo Talibów oznacza wzmocnienie wpływów Arabii Saudyjskiej w Afganistanie (Brudnicka-Żółtaniecka, 2021, s. 19). Odzyskanie Afganistanu przez Talibów w niedalekiej przyszłości może przyczynić się do umocnienia radykalnych ruchów islamskich w Tadżykistanie, Turkmenii i Uzbekistanie, a nawet w chińskim Sinkiangu. O takich obawach świadczą m.in. manewry wojskowe Zapad/Interaction-2021 z udziałem wojsk chińskich i rosyjskich, oraz wspólne manewry wojsk rosyjskich, tadżyckich oraz uzbeckich, które odbyły się w sierpniu 2021 roku. Jest to tym bardziej prawdopodobne w sytuacji, gdy między wymienionymi państwami nie istnieją instytucjonalne formy współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, a jednocześnie jest to obszar posiadający znaczne bogactwa naturalne.

Nasilenie rywalizacji w Arktyce

Wiele wskazuje, że nasili się rywalizacja w Arktyce, zwłaszcza w związku z zalegającymi pod jej dnem zasobami ropy naftowej i gazu oraz innych bogactw naturalnych (Kubiak 2012, s. 53). Znajduje się tam także duży potencjał rybołówstwa. Wraz z ociepleniem klimatu w niedalekiej przyszłości nastąpi umożliwienie dostępu do złóż surowców mineralnych zalegających pod dnem morskim oraz otwarcie nowych

szlaków morskich, które skrócą trasę między Dalekim Wschodem i Europą oraz wschodnim wybrzeżem Ameryki Północnej. Mają zostać otwarte dla całorocznej żeglugi dwa szlaki: Przejście Północno-Zachodnie i Północno-Wschodnie (Północna Droga Morska). Zmieni się zatem model przewozów morskich – jego centrum przesunie się z Oceanu Indyjskiego i środkowego Atlantyku na północ. Stracą wówczas na znaczeniu dwa kanały: Panamski i Sueski.

W odróżnieniu od okresu zimnej wojny, kiedy dominowała rywalizacja wojskowa, nasilająca się obecnie w Arktyce rywalizacja dotyczy głównie interesów gospodarczych. Jednak prawie każdy kraj regionu stworzył plan wojskowej obecności w Arktyce (Czarny, 2014, s. 256). Dużą aktywność w tej dziedzinie przejawia zwłaszcza Federacja Rosyjska. Od 2014 r., w ramach programu tzw. arktycznej tarczy, Rosja otworzyła w regionie sześć nowych baz wojskowych i reaktywowała czternaście baz lotniczych, nieużywanych od czasów ZSRR. Zainstalowane tam zostały nowoczesne systemy obrony powietrznej S-400. Rosja dąży m.in. do kontrolowania Północnej Drogi Morskiej - od Morza Barentsa do Morza Beringa. Zainteresowanie Arktyką przejawiają również Chiny, przedstawiając koncepcję Polarnego Jedwabnego Szlaku.

Rosnące aspiracje mocarstw regionalnych

W wymiarze regionalnym potwierdzeniem tendencji do zmiany układu sił są rosnące ambicje Turcji i Iranu. Od kilku już lat Turcja dąży ona do wytworzenia sytuacji, w której decydować będzie o kluczowych procesach bezpieczeństwa we wschodnim basenie Morza Śródziemnego. Potwierdzeniem tego jest duża aktywność polityczno-wojskowa tego państwa w Libii, a ostatnio udzielenie znacznego wsparcia wojskowego dla Azerbejdżanu w jego wojnie z Armenią. Wojska tureckie uczestniczyły w stolicy Azerbejdżanu w paradzie zwycięstwa. Pojawiły się spekulacje, że Turcja zamierza utworzyć bazy lotnicze w Azerbejdżanie. Wszystko to budzi niepokój Iranu, który utrzymuje dobre relacje z Armenią.

Duża aktywność Turcji możliwa jest nie tylko dzięki znacznemu potencjałowi gospodarczemu i wojskowemu tego państwa, ale także posiadaniu silnego przemysłu zbrojeniowego. Przy czym warto podkreślić, iż potencjał tego przemysłu Turcy zbudowali dzięki przemysłanej i konsekwentnej polityce zakupów uzbrojenia połączonych z pozyskaniem licencji na ich produkcje w swoim kraju i transfer nowoczesnych technologii wojskowych od zagranicznych producentów tego uzbrojenia. Potwierdzeniem tego może być uruchomienie produkcji

w Turcji nabytych w USA myśliwców wielozadaniowych F-16. Dla porównania Polska kupując w Stanach Zjednoczonych 48 tych samolotów wynegocjowała jedynie możliwość malowania ich nawierzchni i montowania silników do nich z części przywiezionych z USA, przy czym miało to miejsce w wytwórni silników WSK w Rzeszowie, wcześniej sprzedanej Amerykanom. Kontrakt zawarty przez Polskę w związku z pozyskaniem tych samolotów nie przewidywał jakiegokolwiek transferu technologii. Podobnie stało się w przypadku zakupu przez nasz kraj 32 samolotów V generacji F-35, przy którym zupełnie zrezygnowano w offsecie.⁸

Coraz większe ambicje w wywieraniu wpływu na otaczający go region wykazuje Iran, nawiązując do tradycji ekspansjonistycznej polityki Persów. Przejawia się to z jednej strony w dążeniach do posiadania broni atomowej, a z drugiej - w rywalizacji o wpływy na Bliskim Wschodzie, głównie w oparciu o społeczności szyickie w Syrii, Iraku, Libanie, Jemenie i Bahrajnie. Iran w tym regionie rywalizuje o wpływy przede wszystkim z Arabią Saudyjską, która dąży do zdobycia statusu mocarstwa regionalnego (Belica 2018, s. 105-109). Oba państwa angażują się w konflikty zastępcze w państwach sąsiednich. W wojnie domowej w Syrii Irańska Gwardia Rewolucyjna udzieliła decydującego wsparcia reżimowi Asada w jego zmaganiach z - przeważającej mierze - sunnicką zbrojną opozycją. W Libanie Iran udziela pomocy wojskowej bojówkom Hezbollahu, a w Jemenie ma miejsce instrumentalne wykorzystanie globalnego konfliktu między szyitami a sunnitami przez Iran i Arabię Saudyjską. Iran wspiera bojowników Huti - szyitów jemeńskich, także poprzez zaangażowanie Hezbollahu w działania zbrojne, co było wielokrotnie potwierdzone przez wywiad izraelski oraz saudyjski (Mruk 2018). Natomiast Saudowie wspierają jemeński rząd i jego armię. Jeszcze jednym obszarem rywalizacji Arabii Saudyjskiej i Iranu jest Bahrajn, gdzie Arabia Saudyjska wspiera władze, a Iran mniejszość szyicką.

Pozycja Unii Europejskiej

Powstaje pytanie, jaką pozycję w nasilającej się rywalizacji zajmuje Unia Europejska, która od dawna ma aspiracje do bycia globalnym graczem. Wyraźnie to zostało sformułowane w przyjętej w

⁸ Patrz: *Ekspertyza Zespołu eksperckiego powołanego przez Polskie Lobby Przemysłowe, zawierająca propozycje do umowy offsetowej w związku z pozyskaniem przez Polskę samolotu wielozadaniowego F-35A*, w: E. Misterski, H. Potrzebowski, P. Soroka, 2020.

2003 roku Strategii bezpieczeństwa UE. Kryzys finansowo-gospodarczy w latach 2007-2009 znacznie osłabił Unię Europejską i poważnie zagroził istnieniu strefy Euro. Dzięki wysiłkom Europejskiego Banku Centralnego i Niemiec, we współpracy z Międzynarodowym Funduszem Walutowym, udało się temu zapobiec. Następstwem kryzysu gospodarczego było m.in. ograniczenie wydatków na obronę, co uniemożliwiło rozwijanie zdolności wojskowych UE. Kolejnym zjawiskiem, który wpłynął na osłabienie UE był kryzys migracyjny jesienią 2015 roku, który udało się powstrzymać dzięki porozumieniu z Turcją. Istotnym następstwem kryzysu migracyjnego jest zagrożenie tożsamości kulturowej Europy (Wilczyński 2015). Do tego dochodzi Brexit - wystąpienie w dniu 31 stycznia 2020 roku Wielkiej Brytanii z Unii. Niewątpliwie osłabiło to Unię gospodarczo i pod względem zdolności wojskowych. Czynnikiem osłabiającym jest również regres demograficzny zagrażający zastępowalności pokoleń, którego skutkiem jest zmniejszająca się liczba ludności w wieku produkcyjnym. Wszystkie te zjawiska spowodowały, że - jak twierdzi Roman Kuźniar (2022) - Wspólnota rozstała się de facto ze swoją wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa, co zmniejszyło jej oddziaływanie jako *global power*.

W tej sytuacji niezbędne było zainicjowanie przez Unię reform. Podjęto je, ale nie w oparciu o nowy traktat, co byłoby bardzo trudne, lecz przy wykorzystaniu istniejących mechanizmów zarządzania Unią. By zapobiec powtórzeniu się w przyszłości kryzysu gospodarczego wdrożono rozwiązania w formie paktu fiskalnego i elementów Unii Bankowej. Natomiast po wybuchu pandemii powołano Fundusz Odbudowy w formie pożyczek zaciągniętych przez UE na rynkach finansowych. Państwa członkowskie dzięki niemu otrzymają pomoc w celu wsparcia gospodarek dotkniętych pandemią w formie pomocy bezzwrotnej i niskoprocentowanych pożyczek. Funduszem zarządzać będzie Komisja Europejska, a więc organ ponadnarodowy. Będzie to kolejny krok w kierunku federalizacji Unii.

Natomiast uwspólnotowieniu i autonomii strategicznej w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony UE sprzyjać będzie mechanizm stałej współpracy strukturalnej pn. PESCO stworzony w odpowiedzi na rosnące podziały w Unii i wzrastające w okresie prezydentury Donalda Trumpa napięcia w relacjach transatlantyckich, a także na Brexit. Jego stworzenie zainicjowały Niemcy, Francja, Włochy i Hiszpania. 13 listopada 2017 r. ministrowie 23 państw członkowskich podpisali wspólną notyfikację w sprawie PESCO i przekazali ją Wysokiemu Przedstawicielowi ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa oraz

Radzie. Ma on na celu wspólne rozwijanie zdolności obronnych, inwestowanie w te same projekty oraz zwiększenie wkładu i gotowości operacyjnej swoich sił. Nieco wcześniej, 7 czerwca 2017 r., Komisja Europejska ogłosiła uruchomienie Europejskiego Funduszu Obronnego (EDF), który ma umożliwić współfinansowanie z budżetu UE rozwoju nowych technologii obronnych przez europejski przemysł oraz opracowywanie nowego uzbrojenia i sprzętu wojskowego przez państwa członkowskie. Ustanowienie EDF oznacza, że Unia będzie prowadziła własną politykę gospodarczo-obronną. Warto zauważyć, że jest to przejawem konkurencji wobec amerykańskiego przemysłu zbrojeniowego (Soroka, 2020, s. 970-971).

Do PESCO w pierwszym rzędzie mogą przystąpić państwa mające dorobek w europejskiej współpracy obronnej m.in. biorące udział w grupach bojowych UE. W związku z tym muszą być gotowe m.in. do zwiększania budżetu na zakupy uzbrojenia, harmonizacji planowania obronnego i pogłębiania praktycznej współpracy wojskowej, czyli budowy wspólnych jednostek wojskowych, uruchamiania wielonarodowych programów zbrojeniowych, wzmacniania interoperacyjności istniejących sił, większej współpracy w logistyce, szkoleniu itp. Oczekuje się, że PESCO wzmocni i pogłębi współpracę obronną w UE: współpracować będzie wąska grupa najbardziej zainteresowanych państw, co ma ułatwić porozumienie odnośnie do konkretnych inicjatyw. Co więcej, programy realizowane w PESCO mają być uprzywilejowane w dostępie do środków Europejskiego Funduszu Obronnego.

Skuteczna realizacja PESCO będzie miała duże znaczenie nie tylko dla wzmocnienia zdolności wojskowych Unii Europejskiej, lecz także dla stosunków transatlantyckich, które uległy osłabieniu w czasie prezydentury Donalda Trumpa, będącego zwolennikiem unilateralizmu i widzącego w Unii Europejskiej konkurencję dla USA. Prezydent Biden jest zwolennikiem umocnienia więzi transatlantyckich, ale jednocześnie kontynuuje rozpoczętą przez Baracka Obamę politykę zwrotu w kierunku Azji i powstrzymywania Chin. W rywalizacji Stanów Zjednoczonych z Chinami Unia Europejska jest dla USA potencjalnie ważnym sojusznikiem. PESCO nie powinna być realizowana zamiast NATO lub w rywalizacji z nim, ale na zasadzie współpracy z Paktem Północnoatlantyckim, jako jego europejskie wzmocnienie. Nie będzie to łatwe w warunkach wyjścia z Unii Europejskiej Wielkiej Brytanii, która jest zwolennikiem ścisłej współpracy UE z NATO i w sytuacji dążenia

Francji opowiadającej się za możliwie największą autonomią strategiczną Unii Europejskiej.

Podsumowanie

W perspektywie najbliższych lat pandemia koronawirusa będzie miała poważne następstwa o charakterze geopolitycznym i gospodarczym. Nadała ona nową dynamikę rywalizacji głównych graczy międzynarodowych, zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym. Pandemii towarzyszą również zmiany w strukturze gospodarki światowej. Sygnałem głębokich zmian w porządku międzynarodowym są ostatnie wydarzenia w Afganistanie, które osłabiły pozycję Stanów Zjednoczonych. Pretendentem do bycia nowym hegemonem są Chiny.

Dla przyszłości globalnej rywalizacji duże znaczenie mają relacje Rosji z Chinami. W ostatnich latach były one oparte na dążeniu do partnerstwa i współpracy w różnych dziedzinach. Mają tego świadomość Stany Zjednoczone, które będą starały się przeciągnąć Rosję na swoją stronę w rywalizacji z Chinami., a w zamian mogą zaproponować Rosji pewne ustępstwa w Europie.

Nasila się rywalizacja w Arktyce o dostęp do zalegających pod jej dnem zasobów ropy naftowej i gazu oraz innych bogactw. Rosną także ambicje mocarstw regionalnych, które dążą do wywierania wpływu na otaczający ich region, a ponadto wspierają strony konfliktu w wojnach domowych, na przykład toczących się w Syrii i w Jemenie. W toczącej się rozgrywce geopolitycznej istotną będzie pozycja Unii Europejskiej jako ugrupowania integracyjnego dysponującego dużym potencjałem gospodarczym. Zależać ona będzie od ostatecznego przezwyciężenia kryzysu gospodarczego z lat 2008-2009, większego uwspólnotowienia unijnej polityki zagranicznej i obrony oraz zbudowania zdolności wojskowych jako drugiego filaru NATO.

Literatura

- Belica, B., 2018. *Relacje saudyjsko-irańskie i układ sił na Bliskim Wschodzie*, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 101-111.
- Brudnicka-Żółtaniecka J., 2021. *Afganistan-bieżące problemy i przyszłe wyzwania*, Przegląd Geopolityczny, 38, s.9-24.
- Czarny, R.M., 2014. *High North – między geografią a polityką*, SCANDINAVIUM, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce.

- Gałganek, A., 2013. *Historia stosunków międzynarodowych*. tom 1, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Kissinger, H., 2017. *Porządek światowy*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Kubiak, K., 2012. *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wyd. TRIO, Warszawa.
- Kukułka, J., 2003. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Warszawa.
- Kuźniar, R., 2019. *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Kuźniar, R., 2022. *Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego 2011-2021*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Mruk, M., 2018. *Rywalizacja irańsko-saudyjska i jej wpływ na stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XXI wieku*. Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Misterski, E., Potrzebowski, H., Soroka, P. (red.), 2021. *Materiały programowe i informacyjne, opinie i stanowiska z 2020 i początku 2021 roku*, Polskie Lobby Przemysłowe im. Eugeniusza Kwiatkowskiego, Warszawa.
- Soroka, P., 2020. *Rola Unii Europejskiej w kształtowaniu stosunków transatlantyckich*, w: R.M. Czarny, Ł. Baratyński, P. Ramiaczek, K. Spryszak (red.), *Ustroje-prawa człowieka-bezpieczeństwo-integracja europejska*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Soroka, P., Golczak, K., Skrabacz, A., Kołodziejczyk, R., Wilczyński, P.L., Mitrega, A., Pająk, K., 2021. *Raport zawierający diagnozę i prognozę globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego zdeteminowanego przez pandemię koronawirusa w obszarze gospodarczym, społecznym, politycznym i geopolitycznym*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Sułek, M., 2018. *Geopolityczna transformacja świata po zimnej wojnie*, Przegląd Geopolityczny, 25, s. 9-26.
- Sułek, M., 2020. *Measurement of national power – a powermetric model*, Przegląd Geopolityczny, 32, s. 35-57.
- Wilczyński, P.L., Adamczyk, N., Matyja, M., 2020. *Prognoza konsekwencji kryzysu związanego z COVID-19 w opinii ekspertów*, Przegląd Geopolityczny, 34, s. 181-200.
- Wilczyński, W., 2015. *Zmierzch Europy – demograficzne konsekwencje przemian cywilizacyjnych*, w: T.Z. Leszczyński (red.), *Bezpieczeństwo Europy. Uwarunkowania społeczne*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków, s. 15-36.

The formation of a new international order during a coronavirus pandemic

The article presents changes in the global balance of power in recent years, with particular emphasis on the impact of the coronavirus pandemic on the evolution of the existing international order. The article presents the most important areas of increasing rivalry between the greatest powers and between regional powers in the political, military, and economic dimensions, which may upset the existing balance of power. Changes in the structure of the world economy and new faces of globalization were taken into account. Much attention was paid to the issue of shifting rivalry between superpowers from the Euro-Atlantic area towards Asia.

Key words: international order, balance of power, rivalry between superpowers, economic potential, military capabilities, influence zone.